

jeit. A szabadságharc melletti kiállása népszerűvé tette a városban és a megyében. A császári hatóságok – mivel a komáromi kapitulációs okmány nem garantálta a polgári lakosság büntetlenségét, az csak Julius Jakob von Haynau cs. kir. tábornagy írásbeli ígéretén nyugodott – 1851 őszén eljárást indítottak ellene. Még Scitovszky János esztergomi érsek is közbenjárt érdekében. A pozsonyi hadbíróság a függetlenségi nyilatkozat kihirdetéséért felségárulásban találta bűnösnek és teljes vagyonelkobzásra, valamint kötélt általi halálra ítélte. A császár büntetését kegyelemből két év várfogságra enyhítette. 1853 őszén szabadult. Ezután Esztergomban könyvtárosként alkalmazták. Egyházi karrierje az 1860-as években lendült fel ismét. Esztergomban szolgált kanonokként, majd a kiegyezéskor a Vallás és Közoktatásügyi Minisztérium osztálytanácsosa (osztályvezetője) lett. 1868-ban nagyvárad püspökké nevezték ki. Itt a város által tisztelt és szeretett főpapként szolgált élete végéig. Állomáshelyén sokat tett a magyar oktatás és kultúra érdekében. Zakar Péter forrásokkal alátámasztva bizonyítja, hogy ekkor elért népszerűségét komáromi évei alapozták meg.

Az ezúttal hét tanulmányt tartalmazó kötet jól szemlélteti az évről évre megrendezett komáromi történész konferencia eredményességét, és az előadók hajlandóságát a szóban elmondottak írásbeli megörökítésére. Hiszen csak így hasznosulnak igazán az előadottak, és az új kutatási eredmények széles körben elérhetővé válnak a szakma képviselőinek, történészeknek, történelemtanároknak egyaránt. Rajtuk kívül jó szívvel ajánlható a kötet minden, a korszak iránt érdeklődő olvasónak, tanulónak.

Solymosi József

DÉR CS. DEZSŐ

AZ 1848–49-ES I. MAGYAR HADTEST SZÜLETÉSE

(’48as Könyvtár, HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum – Line Design, Budapest, 2015. 167 o. ISBN 978-615-80101-2-2)

„Ha lesz seregünk, azzal győzni könnyű. Sereget teremteni, az a nehéz munka” – Szemere Bertalannak, az Országos Honvédelmi Bizottmány tagjának és teljhatalmú főkormánybiztosnak ezekkel az 1849. január közepén írott, alighanem örökérvényű sorával kezdődik a tavaly indult ’48as Könyvtár című sorozat újabb kiadványa. A Dér Cs. Dezső által jegyzett munka az 1848–1849-es szabadságharc egyik kevésbé ismert szakaszának, az úgynevezett északi mozgó sereg, majd felső-tiszai (I.) hadtest létrejöttének és első küzdelmeinek állít emléket, amely a Felvidék keleti részén, Kassa–Tokaj körzetében 1848 decembere és 1849 februárja között zajlott.

Ahogy a mű bevezetésében maga a szerző is írja, 1848–1849 fordulóján a magyar szabadságharc ügye ingatag lábakon állott. Az 1848 decemberében több irányból meginduló cs. kir. offenzíva miatt a magyar kormányzat a Tiszántúlra szorult vissza, és számára létkérdés volt, hogy az ellenséget a Tisza vonalán fel lehessen tartóztatni. Ez pedig igen csak felértékelte egy olyan, korábban jóformán csak „mellékhadszíntérnek” tartott területnek is az értékét, mint a Felső-Magyarország keleti fele, majd a Felső-Tisza vidéke. Az ekkor itt törtéteknek a sikeres ellenállás szempontjából döntő jelentősége volt, és éppen ez indokolja, hogy a korábbi, némiképp „leegyszerűsítő” összefoglalók után végre részle-

tesen is megismerhessük az eseményeket, a területet védő hadtest megszervezését és harcait. Dér Cs. Dezső, aki korábban már számos cikket, tanulmányt, illetve forráskiadványt is megjelentetett erről a témáról, most több évnyi kutatása végeredményét összegzi ebben a munkában. A témaválasztás indoklása után a szerző számos, már a kortársak által feltett kérdést is felvet a hadtest működésével kapcsolatban, majd előbb összefoglalja az eseményekről megjelent szakirodalmat és a legfontosabb forrásokat a XIX. század közepétől napjainkig; ezt követően pedig röviden vázolja az érintett terület vármegyéinek korabeli katonaföldrajzi viszonyait.

Az első rész a hadieseményeket mutatja be a kezdetektől 1849 februárjáig. A szerző itt egészen az 1848. szeptember második felében megszervezett miskolci „tartalékserg” felállításától ábrázolja a terület hadszervezési munkálatait. Ugyanakkor megjegyzi, hogy a várható cs. kir. betörésekről folyamatosan érkező, ám 1848 decemberéig valótlanak bizonyuló hírek miatt az OHB nem vette komolyan a környékbeli kormánybiztosok november végi jelentéseit sem, és éppen innen vezényelt el jelentősebb számú újonkontingent. Így aztán a cs. kir., gróf Franz Schlik altábornagy vezette galíciai hadtest 1848. december 6-án meginduló támadását az itt állomásozó, Pulszky Sándor ezredes irányította, kis létszámú és jórészt felszeretlen honvédcsoportoknak, valamint a mozgósított nemzetőrségnek nem volt reális esélye feltartóztatni; a december 11-i budaméri vereség után pedig Kassa is az ellenség kezére került.

A betörés, majd a vereség után a kormányzat komoly csapaterősítéseket irányított az új hadszínterre, és két tagját, Mészáros Lázár vezérőrnagyot és Szemere Bertalan főkormánybiztosot is a helyszínre küldte. Dér Cs. Dezső részletesen ábrázolja az „északi mozgó hadtest” megalakítását, a két OHB-tag közös szervezőtevékenységét, amelynek köszönhetően az új sereget a korábinál sokkal erősebb és ütőképesebb lett. Noha a hadműveletek újrakezdése előtt a magyar vezetés optimistán ítélte meg az esélyeket, a hadtest megmaradt fogyatékoságai (a túl kis létszámú reguláris lovasság, az új honvédcsoportok képzésbeli és felszerelésbeli hiányai, a még mindig jelentős nemzetőrség, az általános fegyelmezetlenség) miatt az egyébként szellemes, kombinált támadó hadművelet kudarcot vallott, és a magyar főerő 1849. január 4-én Kassánál katasztrofális vereséget szenvedett.

Az újabb vereség után szinte előről kellett kezdeni a szervezést. Ezt még a Mészáros–Szemere páros kezdte meg, ám az előbbi helyére, a hadtest élére az OHB 1849. január 9-én Klapka György ezredest nevezte ki, aki január közepétől vette át az irányítást. A szerző részletekbe menően bemutatja, milyen változást jelentett a sereget újjászervezésében és vezetésében a fiatal tábornoki tiszt fellépése. A csapatösszevonásoknak, illetve a Délvidékről a helyszínre irányított harcedzett erősítéseknek köszönhetően Schlik újabb támadásait Tokaj körzetében 1849. január 22–23-án, valamint 31-én már sikerült visszaverni, és ezzel északról biztosítani a kormányzat új székhelyét, Debrecent. Február 4-ével pedig a hadtest az új magyar főparancsnok, Henryk Dembiński altábornagy alárendeltségébe került, és ezzel önálló működése véget ért.

A kötet jó kétharmadát adó második rész a fentebbi sikereket lehetővé tevő „aprómunkával”, vagyis a hadtest megszervezésével, illetve az ehhez szükséges, rendelkezésre álló erők és eszközök számbavételével foglalkozik minden eddiginél részletesebben. A szerző előbb a politikai környezetet, vagyis a hadtest szolgálatában dolgozó kormánybiztosok tevékenységét veszi górcső alá, kiemelve Irányi Dániel és Szemere Bertalan munkásságát,

illetve a hadtestparancsnokokhoz fűződő viszonyát. Ezt követi a környezet népessége nemzetiségi összetételének és hangulatának vizsgálata. Megállapítja, hogy a csapatok csak a döntően magyar többségű területeken számíthattak a lakosság egyértelmű támogatására.

A következő fejezetben a katonai tényezők áttekintésére kerül sor. A létszám- és alulátváltozásokból, a belső szervezet, a tisztikar, a tüzérség, fegyverzet- és lőszerviszonyok megismeréséből kiderül, hogy milyen heroikus munkát kellett végeznie mind az aktuális hadtestparancsnokoknak, mind a kormánybiztosoknak, mire valóban ütőképes erővé „gyúrták” az igencsak heterogén elemekből álló sereget. Ugyanakkor akadtak olyan problémák (az alkalmas tisztok hiánya, a fegyverzeti sokszínűség, felszerelés és lőszerellátási „anomáliák”), amelyek mindvégig jellemezték a hadtestet. A fegyelmi helyzettel külön rész foglalkozik, mivel ez különösen „neuralgikus” pontja volt a seregtestnek. Dér Cs. Dezső részletesen ábrázolja az ideálistól igencsak messze álló viszonyokat, a tiszt és legénységi állomány különböző „fegyelmetlenségeit”, amelyeket még Klapkának sem sikerült felszámolnia. A hírszerzést taglaló részből pedig kiderül, hogy a magyar felderítés alapján véve mindvégig megbízhatóan működött; ráadásul 1849. január közepétől a cs. kir. csapatokhoz már semmilyen értékelhető adat sem jutott el a magyar seregről.

Az újabb fejezet egy korábban elhanyagolt területtel, a gazdasági viszonyokkal foglalkozik. Itt megismerkedhetünk a korabeli pénz-, élelmezési, ruházati és egészségügyi ellátás mindennapos gondjaival. A szerző részletekbe menően ábrázolja a kormánybiztosoknak, főképpen Farkassányi Sámuelnek a hadtest működéséhez az előbb említett nélkülözhetetlen „javak” megteremtéséért, megszerzéséért vívott, szintén heroikusnak tekinthető tevékenységét, és megállapítja, hogy ugyan a seregben a parancsnoktól az utolsó bakáig lényegében mindenki elégedetlen volt az ellátással valamilyen szinten, ám a fenti erőfeszítések nélkül a seregstet nem is létezhetett volna. A záró részben végül az időjárás elemzése kerül sorra, illetve az a befolyás, amelyet a hadszíntéren gyakorolt a különböző hadműveletek (például az 1849. január 22–23-i tarcal–bodrogkeresztúri ütközetek) során.

A mű zárásaként szolgáló összegzésben Dér Cs. Dezső megállapítja, hogy az fenti eseményekről a köztörténetben és a köztudatban meglévő kép több ponton módosításra szorul. Például Pulszky Sándor aligha tehető felelőssé a budaméri vereségért, hiszen a rendelkezésére álló idő és az adott erőviszonyok mellett nem volt esélye feltartóztatni a cs. kir. csapatokat. Hasonlóan megkerülhetetlen Mészáros Lázár seregszervező tevékenysége, aki lényegében letette a hadtest szervezeti alapjait, amit azután Klapka György fejlesztett tovább. Végül, az ezredes ugyan valóban tehetségesebb hadvezérnek bizonyult a vezérőrnagynál, ám elődjével szemben szervezettebb seregre és harcedzettebb csapatokra támaszkodhatott, ráadásul védelemben; így nagyobb esélye is volt a sikerre.

A színvonalas, számos képet és táblázatot tartalmazó, igényes küllemű kiadványt rövidítés- és irodalomjegyzék, térképjegyzék, és az események könnyebb megértését szolgáló hadműveleti, valamint csatatérképek zárják.

A kötetben előfordulnak betű- és nyomdahibák, elírások és tévesztések. A belső oldalakon lévő címsorokból hiányzik a „születése” szó (3., ill. 5. o.). Az „I. magyar hadtest önálló működése már Dembiński táborba érkezésekor bekövetkezett” mellékmondat helyesen inkább „I. magyar hadtest önálló működésének megszűnése már Dembiński táborba érkezésekor bekövetkezett” (13. o.). A betörő Schlik-hadtest kötelékébe 1848. december elején nem a cs. kir. 3. (és nem Parma, hanem Károly) sorgealozezred 1. zászló-

alja, hanem a cs. kir. 24. (Parma) sorgealozezred 1. Landwehr zászlóalja tartozott (27. o.). Az „északi mozgó hadtest” 1848. december második felében csak egy és nem két hatfontos fél lovasüteggel rendelkezett; ez pedig a Dessewffy-dandárhoz tartozott (39–40. o.). A 41. oldaltól a lábjegyzetek életrajzi vonatkozásai esetén a felvezető szöveg („Életrajzi összefoglalóját lásd:”) több esetben mondaton belül feleslegesen egymás után ismétlődik (76., 82–83., 85., 87., 93–97., 99–103. o.). A 267. lábjegyzetbe „belecsúsztott” a 284. (86. o.). A 17. és 42. honvédszászlóalj felsorolásánál hiányzik a szövegből a 34. honvédszászlóalj (91. o.). A zászlóaljaknál az orvosok természetesen a törzshöz és nem a törzstisztekhez tartoztak (131. o.). Kissé zavaró, hogy külön irodalmi rövidítésjegyzék és bibliográfia is van, amelyek hasonló adatai nem mindig fedik egymást teljesen (például Jerzy Bulharyn ezredes emlékiratai kapcsán: 148., ill. 153. o.). A térképek rövidítésjegyzékében egy lovasszakasz nem egyenlő fél lovasszázaddal (egy szárnnyal), hanem annak csak a fele; a „röppenytű” pedig helyesen „röppentyű” (157. o.). Végül: a kötet végén található térképeket talán jobb lett volna színes formátumban közölni, mert fekete-fehérben (főleg az áttekintő térképek esetében) nehéz „kivenni” a hadmozdulatokat.

A fenti hibák ellenére a recenziens csak ajánlani tudja minden olvasónak ezt a ropant feszes, lényegre törő, mégis rengeteg részletet tartalmazó kötetet, aki csak meg akar ismerkedni 1848–1849 fordulóján a Felvidék keleti részén folytatott harcokkal és egy korabeli „magasabbegység” megszervezésének igencsak mozgalmas történetével.

Kemény Krisztián

SÜLI ATTILA

ORMAI NORBERT, AZ ELSŐ ARADI VÉRTANÚ

(Aradi Vértanúk sorozat, Line Design, Budapest, 2016. 240 o. ISBN 978-615-80101-6-0)

„Ami az aradi vértanúk emlékének megőrzését illeti, különösebb büszkélkednivalónk nincs” – írta 1979-ben az aradi vértanúk peranyagát közreadó kötete előszavában Katona Tamás, az 1848–1849-es magyar szabadságharc kutatásának egyik korszakos egyénisége. Ezzel a markáns bevezetővel indult útjára egy új 1848-as könyvsorozat Hermann Róbert szerkesztésében, amely éppen a fent említett, méltatlan helyzeten kíván változtatni. Hiszen, ahogy az ajánlásban maga a szerkesztő írja – bár a vértanúkról utcákat, tereket neveztek el; emlékükre szobrokat, emléktáblákat állítottak, valamint minden október 6-i emlékünnepeken elhangzik a nevük – nagy többségüknek még sincs egész pályafutását feldolgozó, monografikus életrajza. Ezt a hiányt igyekszik most pótolni a Line Design gondozásában megjelenő új sorozat, amely mind a 17 Aradon kivégzett, illetve elhunyt katonatiszt teljes életrajzát és szabadságharcos tevékenységét tervezi bemutatni bőséges iratközléssel, igényes formátumban.

Az első kötet az első kivégzettnek, Ormai (Auffenberg) Norbert ezredesnek, a honvéd vadászrezdek főparancsnokának állít emléket. Utóbbi még annál is inkább kiesett a történeti köztudatból, mivel nem 1849. október 6-án, az aradi 13 vértanú egyikeként, hanem már 1849. augusztus 22-én, rögtönítélettel végezték ki. Ez és a kortársak vegyes, többnyire elítélő véleménye vezetett oda, hogy nevét a szakembereken kívül szinte alig ismer-